

УДК 340.13:342(477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.2.12>

ПРАВОТВОРЧІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ГЛОКАЛІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ПРАВІ

Тернавська Вікторія Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
дослідження проблем правотворчості та
адаптації законодавства України до права ЄС
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

На сучасному етапі державо- і правотворення зміст правової політики держави, яка визначає тенденції в правотворчості, зумовлюється чинниками суб'єктивного (інтереси держави і міжнародного співтовариства) та об'єктивного (політична та економічна інтеграція) характеру. У статті досліджено такі основні тенденції у праві, як глобалізація, регіоналізація, локалізація та глокалізація права, які відображаються на правотворчій діяльності держави. Встановлено, що глобалізація права передбачає взаємодію правових систем сучасності у формі конвергенції, асиміляції та інтеграції, наслідком чого є інтернаціоналізація національного права суверенних держав. Ступінь глобалізованості національної правової системи зумовлений цілями і пріоритетами конституційно-правової політики, що є стратегічним видом правової політики держави. Регіоналізація права відбувається у формі уніфікації та гармонізації національного права з правом регіонального політичного та/чи економічного союзу держав, а також інституційної рецепції, де засобами формування правової політики виступають адаптація, імплементація та стандартизація у сферах господарської діяльності, екології та захисту прав людини. Локалізація права, спричинена посиленням регіональних і національних особливостей правової спадщини, ґрунтується на самобутності правової культури, правових звичаїв та правових традицій. Глокалізація права є компромісом між правовою глобалізацією і локалізацією внаслідок усвідомлення національними урядами неможливості проведення політики ізоляціонізму в епоху сучасних інформаційних технологій та одночасної необхідності продукації правової політики, спрямованої на захист національних інтересів. Зроблено висновок, що продукація якісної правової політики держави в сучасному глобалізованому світі має відбуватися на засадах правової глокалізації, в парадигмі якої формуються прагматичні стратегія і тактика розвитку правового життя суспільства з урахуванням тенденцій правової глобалізації та національних інтересів.

Ключові слова: правотворчість, правова політика, правова глобалізація, регіональне право, локалізація, глокалізація.

Ternavska Viktoriia. Law-making of the state in the terms of globalization and glocalization as basic tendencies in law

The content of the state's legal policy, which determines tendencies in law-making, is stipulated at the present stage of state-building and law-making by factors of a subjective (interests of the state and the international community) and objective (political and economic integration) nature. The main tendency in law as globalization, regionalization, localization and glocalization of law, which are reflected in the law-making activity of the state, are studied in the article. It is established that the globalization of law provides the interaction of modern legal systems in the form of convergence, assimilation and integration that results in the internationalization of the national law of sovereign states. The degree of globalization of the national legal system is determined by the goals and priorities of constitutional and legal policy, which is a strategic type of legal policy of the state. Regionalization of law takes place in the form of unification and harmonization of national law with the law of the regional political and/or economic union of states, as well as institutional reception, where adaptation, implementation and standardization in the spheres of economic activity, ecology and protection of human rights are the means of legal policy formation. Localization of law, caused by the strengthening of regional and national features

of legal heritage, is based on the originality of legal culture, legal customs and legal traditions. Glocalization of law represents a compromise between legal globalization and localization as a result of national governments realizing the impossibility of conducting isolationist policy in the era of modern information technologies and the simultaneous need to produce legal policy aimed at protecting national interests. It is concluded that the production of high-quality legal policy of the state in the modern globalized world should be based on the principles of legal glocalization, in the paradigm of which pragmatic strategy and tactic for the development of the legal life of society are formed, taking into account the tendencies of legal globalization and national interests.

Key words: law-making, legal policy, legal globalization, regional law, localization, glocalization.

Правотворчість – складна, інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на упорядкування суспільних відносин шляхом створення нових та удосконалення чинних нормативно-правових актів. Правотворчий процес проходить в умовах стрімкого розвитку суспільних відносин, що зумовлений науково-технічним прогресом і тенденціями міжнародної політики і права. Хоча всі сучасні держави визнаються в міжнародному праві рівноправними членами міжнародного співтовариства, що мають однакові права й обов'язки [1], зокрема, право встановлювати свої закони й адміністративні правила [2], однак на правотворчість впливають чинники як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Зокрема, на оперативність правотворчого процесу впливають, на думку Н. Оніщенко, позиції держави і міжнародного співтовариства як учасників правотворчої діяльності, сформовані під впливом економічних, політичних, соціальних, ідеологічних, національних, міжнародних та правових чинників [3, с. 323]. Крім того, аналіз політичних та економічних інтеграційних процесів дає підстави стверджувати про домінантне становище впливових політичних акторів у міжнародній правотворчості, чия позиція прямо чи опосередковано впливає на правову політику інших національних держав. Вважаємо, що в умовах впливу різних проявів глобалізації зміст правової політики, яка визначає тенденції в правотворчості, зумовлюється суверенноздатністю держави, тобто здатністю самостійно формувати засади внутрішньої і зовнішньої політики згідно з національними інтересами та самостійно реалізовувати її [4, с. 10].

В юридичній науці питання впливу політико-правових тенденцій на глобальному та регіональному рівнях на правотворчість

національних держав досліджується як в аналітичній юриспруденції, так і в галузевих юридичних науках, що знайшло своє відображення в працях О. Батанова, М. Козюбри, А. Колодія, Н. Кузнєцової, Г. Лук'янової, Ю. Оборотова, Н. Пархоменко, Н. Оніщенко, Л. Удовики, П. Фріса, М. Хаустової, Ю. Шемшученка, І. Яковюка та інших українських правознавців. У вітчизняній юридичній науці з'явилися перші дослідження, де висвітлюється питання оцінювання впливу глобалізаційних процесів на національну правову систему за різними індексами. Зокрема, індекс верховенства права включає 47 показників, які детально характеризують рівень розвитку правового середовища та законодавчу практику в різних державах та які об'єднані у вісім контрольних показників: 1) обмеження повноважень інститутів влади; 2) відсутність корупції; 3) порядок і безпека; 4) захист основних прав; 5) прозорість інститутів влади; 6) дотримання законів; 7) цивільне правосуддя; 8) кримінальне правосуддя [5, с. 199]. Ураховуючи цей та деякі інші індекси, Л. Удовика класифікує національні правові системи на глобалізовані, фрагментарно глобалізовані, глокалізовані та локалізовані за критерієм їх глобалізованості, що ґрунтується на законі взаємного переходу кількісних та якісних змін [6, с. 22]. Погоджуючись у цілому з таким підходом, водночас вважаємо, що ступінь глобалізованості національної правової системи зумовлений цілями і пріоритетами конституційно-правової політики, що є стратегічним видом правової політики держави та яка враховує не лише сучасні процеси глобалізації та їхні індекси, але і їх прийнятність для національних інтересів у процесі правотворчості.

Виходячи з політико-правової дійсності, ми розглядаємо такі основні тенденції у праві, як *глобалізація, регіоналізація,*

локалізація та глокалізація права, які позначаються на правотворчій діяльності держави.

Глобалізація у праві. У другій половині ХХ ст. активізувалися процеси глобалізації в різних сферах життєдіяльності суспільства, результатом чого стало утворення нових політичних та економічних союзів держав і поява нових неурядових впливових акторів у міжнародній політиці. Упорядкування глобалізаційних процесів вимагає, з одного боку, інтенсифікації міжнародної правотворчості, а з іншого – модернізації національного права суверенних держав відповідно до правових принципів та норм міжнародного права. Таким чином, право виступає сьогодні не лише як інструмент глобалізації, але одночасно є і окремою сферою глобалістики. На нашу думку, *правова глобалізація* – це взаємодія правових систем сучасності у формі конвергенції, асиміляції чи інтеграції, що має своїм наслідком нормування основних сфер соціальної дійсності шляхом правової модернізації всіх статичних (правових принципів, норм та інститутів) і динамічних (правотворчість, правореалізація, правозастосування, правова охорона, правова культура) елементів права [7, с. 90]. Так, у процесі конвергенції відбувається, по-перше, інтернаціоналізація правових систем сучасності шляхом взаємодії міжнародного і національного права, наслідком чого є поява нових галузей права і законодавства, та, по-друге, взаємне запозичення найбільш ефективних елементів правових систем різних правових сімей (в основному, романо-германської і англо-американської правових сімей), що призводить, зокрема, до появи нових правових інститутів та джерел права.

Засобами модернізації національної правової системи в умовах правової глобалізації виступають ратифікація міжнародних угод і договорів, імплементація принципів і норм міжнародного права, стандартизація в галузі прав людини, екології та національної безпеки, а також інституційна уніфікація у сфері конституційно-правового будівництва. Розрізняють пряму імплементацію, яка здійснюється шляхом інкорпорації положень міжнародних угод та договорів до системи внутрішньодержавного права, та непряму імпле-

ментацію, яка передбачає трансформацію змісту положень міжнародних актів згідно з правовими традиціями юридичної техніки, а також змішану форму, тобто прийняття нових нормативно-правових актів, в яких має місце відсилка до міжнародного договору та угоди [8, с. 9–10]. Так, переважна більшість сучасних держав ратифікували засадничі міжнародно-правові акти, зокрема, Загальну декларацію прав людини 1948 р., Пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та Пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 р., які стали частиною національного законодавства і основні положення яких становлять зміст новітніх конституцій. Імплементації підлягають не лише акти так званого «твердого права», але й положення актів «м'якого права», тобто правових документів, орієнтованих на врегулювання узгоджених питань, «валідність і дія яких відповідає концепції правового закону, не суперечить чинному законодавству та слугує орієнтиром для прийняття норм твердого права» [9, с. 92]. Зокрема, більшість сучасних держав ратифікувала Конвенцію про права дитини 1989 р., положення якої лягли в основу національних законів про охорону дитинства, а також формують ювенальне законодавство відповідно до Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 р. Водночас слід наголосити, що імплементація актів «м'якого права» зумовлена рівнем демократичності держави та прагненням розбудовувати правову державу.

Ураховуючи вплив правової глобалізації на розвиток правової системи, висловлюємо свою солідарність із позицією Р. Бірюкова, що концепція правової політики держави повинна формуватися з урахуванням комплексного характеру проблематики правової глобалізації, визначаючи юридично важливі цілі, а також принципи і цінності, яких потрібно дотримуватись у сфері державо- і правотворення в сучасному глобалізованому світі [10, с. 38]. Водночас, як слушно зазначає М. Козюбра, постіндустріальна глобалізація не суперечить процесам регіоналізації, локалізації та індивідуалізації, які взаємопов'язані та є різними формами сучасних глобалізацій-

них трансформацій [11, с. 7], що також слід урахувати у формуванні правової політики.

Регіоналізація в праві. Створення державами політичних та економічних союзів часто зумовлено чинниками культурної ідентичності та географічної локації. Натепер одним із найбільш впливових союзних утворень є Європейський Союз, повноцінне функціонування якого передбачає, по-перше, здійснення спільної правотворчої діяльності державами-членами ЄС, що спрямована на формування всього *acquis communautaire*, та, по-друге, перманентну модернізацію національних правових систем держав-членів ЄС відповідно до права ЄС.

Правовими засобами формування правової політики держав-членів ЄС є стандартизація та уніфікація національного права. Загалом, уніфікація законодавства проходить у державах-членах ЄС за допомогою таких правових засобів, як регламенти, які не вимагають додаткової імплементації в національні законодавства держав-членів [12, с. 19–20], а також директиви, оскільки всі вони мають загальнообов'язкову силу [13, с. 67]. Саме чинник обов'язковості закріплення уніфікованих норм у національному законодавстві як результат міжнародно-правових зобов'язань держав розглядається в правовій доктрині як підстава для розмежування уніфікації та гармонізації, якій ця ознака не властива [14, с. 615–616]. Натомість асоційовані держави та держави-кандидати проводять гармонізацію національного законодавства відповідно до законодавства ЄС, тобто орієнтуючись в основному на економічне *acquis*, поступово переходячи до політичного *acquis* у процесі зміни свого статусу.

Свій вплив на правову політику держави мають рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), оскільки у випадку встановлення Рішенням ЄСПЛ порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. держава має внести зміни до чинного законодавства та практики його застосування. Як показує юридична практика, національні уряди обов'язково беруть до уваги підготовлені Європейською комісією за демократію через право (Венеці-

анською комісією) такі правові документи, як керівні принципи та доповіді, наприклад, керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні (CDL-INF(2001)10) [15] чи доповідь про правовладдя CDL-AD(2011)003rev [16] тощо.

Локалізація в праві. Глобалізація приносить у різні регіони «стандартизацію локальності», що є політикою домінуючих політичних акторів, для яких «принципи відмінності» є неприйнятними, як справедливо відзначив Р. Робертсон [17, с. 29–30]. Однак глобальна правова акультурація, що здійснюється шляхом нав'язування уніфікованих юридичних норм усупереч існуючому правовому менталітету та правовій традиції, може призводити до цивілізаційного протистояння та насилля. Це факт, доведений історією і, мабуть, саме тому Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, прийнятою на п'ятдесят п'ятій сесії, було визнано, що глобалізація є складним процесом структурної перебудови з безліччю міжгалузевих аспектів, що впливає на здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включаючи право на розвиток. Відповідно, міжнародному співтовариству слід прагнути реагувати на виклики глобалізації і використовувати відкриті нею можливості таким чином, щоб забезпечити повагу до культурного розмаїття всіх народів [18].

У глобалізованому світі все ще залишаються держави, які проводять політику «культурної ізоляції», намагаючись протидіяти глобальній акультурації та правовій асиміляції, протиставляючи їй винятковість окремих форм соціальної ідентичності, що має своє відображення в правовій свідомості та правовій культурі населення країни. Така локалізація в праві передбачає, на думку А. Колодія, збереження національного, особливого та традиційного в національних правових системах, системах права та законодавства, правових відносинах. Правознавець вважає, що локалізацію в праві найкраще можна пояснити з позиції історичної школи права, де в центрі уваги є проблеми історії, традицій і поняття народу чи то народного духу (або духу історії). Дух народу, відзначає А. Колодій, виростає із традиції

і розвивається впродовж віків, «саме тому він є визначальним у правотворчих процесах, а не глобалізм, міжнародна спільнота» [19, с. 80].

До локалізованих правових систем належать не лише ті, що засновані на звичаєвому праві та входять до традиційної правової сім'ї. Л. Удовика відносить до таких правові системи Нігерії, Алжиру, Узбекистану, Туркменістану, Таджикистану [6, с. 25–26]. Вважаємо, що така тенденція в праві, як локалізація, властива для більшості країн, чії правові системи належать до мусульманської правової сім'ї, що зумовлено ідеологією ісламізму, в основі якої полягає радикальна диференціація прав і свобод людини залежно від національності, віросповідання та статті.

Глокалізація в праві. Досліджуючи такі характерні для розвитку суспільства другої половини ХХ ст. явища, як взаємодія гомогенізації та гетерогенізації, Р. Робертсон сформував теорію глокалізації. Науковець переконаний, що універсальне та особливе може і повинно поєднуватися, оскільки як глобалізація не є суто гомогенною внаслідок наявності різноманітних локальних аспектів, так і всі форми локальності не є суто гомогенними [17, с. 26–28, 31–34]. Глокалізація, яку ще іноді називають «ною регіоналізацією», являє собою стратегію оптимальних способів вирішення питань у сфері економіки, екології і безпеки як на глобальному, так і регіональному рівні інтеграції, враховуючи глобальні та локальні інтереси. Так, О. Олійник визначає глокалізацію як процес реакції різноманітних сфер людського буття на локальному рівні на світову глобалізацію, яка, однак, не означає повного відновлення локальних особливостей до первинного стану, а «виводить ці особливості за національні межі безпосередньо в глобальний світ, де вони додають нове звучання процесу регіоналізації та локалізації» [20, с. 44]. Своєю чергою К. Вітман вважає, що глокалізація є продовженням глобалізації, що супроводжується збереженням регіональних тенденцій. Однак, на відміну від глобалізації, яка «довела свою неспроможність пояснити дію і значення багатьох локальних чинників, а тому породила замість уніфікації зростання націо-

налістичних настроїв і навіть сепаратистських тенденцій, глокалізація як загальна модель розвитку враховує дію цих чинників і набагато краще пояснює їх вплив на етнополітичну сферу» [21, с. 188].

Глокалізацію традиційно розглядають як соціальне явище у сфері економіки та політики. Однак, на нашу думку, процеси глокалізації слід вивчати також і у сфері права, оскільки вони безпосередньо відображаються на правотворчій політиці держави та стані прав і свобод людини і громадянина в країні. Процес глокалізації в праві полягає, як зазначає А. Колодій, у свідомому пристосуванні національного права до правової глобалізації зі збереженням національних правових особливостей, насамперед із боку суб'єктів правової політики. Виявом глокалізації в праві може слугувати, на думку правознавця, той факт, що сучасна правова політика національної держави, яка «ідентифікує себе як демократична, істотно залежить від глобальних чинників, рекомендацій низки міжнародних урядових і неурядових організацій, водночас практика правозастосування визначається національними локальними чинниками» [19, с. 80]. Так, у 2020 р., за рекомендаціями ВООЗ відповідно до частини третьої статті 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., переважна більшість національних урядів прийняли нормативно-правові акти, якими було запроваджено правовий режим надзвичайного стану чи надзвичайної ситуації з метою запобігання поширенню на території держави гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Разом із тим кожна держава самостійно визначила перелік обмежень прав і свобод людини і громадянина в країні [23, с. 331].

Глокалізована правова система, на думку Л. Удовики, функціонує і розвивається на основі специфічного поєднання глобальних і локальних економічних, правових, політичних, культурних, моральних факторів, що знаходить своє відображення в усіх підсистемах та елементах правової системи, системі права й законодавства, правовій культурі, правовій політиці тощо [6, с. 25]. Загалом, глокалізація права, на нашу думку, являє компроміс між правовою глобалізацією та локалізацією внаслі-

док усвідомлення національними урядами неможливості проведення політики ізоляціонізму в епоху сучасних інформаційних технологій та одночасно необхідності продукції правової політики, спрямованої на захист національних інтересів.

Таким чином, наявні натежер парадигми світосприйняття і праворозуміння зумовлюють такі тенденції у сфері права:

– глобалізація права, яка передбачає взаємодію правових систем сучасності у формі конвергенції, асиміляції та інтеграції, наслідком чого є інтернаціоналізація сучасних правових систем відповідно до загальноновизнаних правових принципів та міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, екології та безпеки;

– регіоналізація права, яка відбувається у формі уніфікації та гармонізації національного права з правом регіонального політичного та/чи економічного союзу держав відповідно до спільно встановлених стандартів у сферах господарської діяльності, екології та захисту прав людини, а також інституційної рецепції у сфері конституційно-правового будівництва;

– локалізація права, спричинена посиленням регіональних і національних особливостей правової спадщини, що ґрунтується на самотності правової культури, правових звичаїв та правових традицій;

– глокалізація права, що являє компроміс між правовою глобалізацією та локалізацією внаслідок усвідомлення національними урядами неможливості проведення політики ізоляціонізму в епоху сучасних інформаційних технологій та одночасно необхідності продукції правової політики, спрямованої на захист національних інтересів.

Загалом, ступінь глобалізованості національної правової системи опосередковується цілями і пріоритетами конституційно-правової політики держави. Вважаємо, що продукція якісної правової політики держави в сучасному глобалізованому світі має відбуватися на засадах правової глокалізації, в парадигмі якої формуються прагматичні стратегія і тактика розвитку правового життя суспільства з урахуванням тенденцій правової глобалізації та національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations : UN. General Assembly (25th sess. : 1970). URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/348/90/pdf/nr034890.pdf?token=eUHYGEyIU6ztoxeZD2&fe=true>
2. Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act. Helsinki, 1975 / UN. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
3. Оніщенко Н. Правотворчість: від методологічних засад до практичного призначення. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 150. С. 318–325. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2992>
4. Тернавська В.М. Концепція державного суверенітету в аспекті зовнішньої агресії. *Правова система України в умовах воєнного стану* : збірник наукових праць / за загальною редакцією О.О. Кота та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 7–29. 540 с.
5. Бірюкова А. Трансформація національної правової системи в умовах глобалізації. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 5. С. 198–202.
6. Удовика Л.Г. Глобалізація як критерій типології національних правових систем. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 72. С. 21–27.
7. Тернавська В.М. Правотворча політика України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 120 с.
8. Хаустова М.Г. Тенденція універсалізації та уніфікації права як один із напрямів впливу глобалізації на національну правову систему. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. 16 с. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/Хаустова-.pdf>
9. Головач Г. Валідність та дія м'якого права : дис. ... докт. філософії : 081 «Право». Одеса, 2021. 217 с.
10. Бірюков Р.М. Глобалізації та її вплив на правову сферу. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 36–40.

11. Козюбра М.І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 3–11.
12. Гомонай В.В. Уніфікація як процес зближення правових систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Випуск 19. Том 1. С. 18–21.
13. Стрельцова Є.Д. Особливості уніфікації права в рамках ЄС: окремі аспекти. *Дев'ять юридичних диспутів з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса : Астропринт, 2019. С. 66–70. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/25766/1/66-70.pdf>
14. Грамацький Е.М. Сучасні уніфікаційні процеси в Європі у контексті міжнародного приватного права. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 614–618.
15. Керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні (CDL-INF(2001)10) : міжнародний документ Європейської комісії за демократію через право від 11 липня 2001 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)010-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)010-ukr)
16. Доповідь про правовладдя CDL-AD(2011)003rev : міжнародний документ Європейської комісії за демократію через право від 04 квітня 2011 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr)
17. Robertson R. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. *Global Modernities* / Ed. by M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson. London: Sage Publications, 1995. P. 25–44. URL: <https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/hi31v/syllabus/week18/robertson-1995.pdf>
18. Globalization and its impact on the full enjoyment of all human rights : Resolution adopted by the General Assembly A/RES/55/102. 2 March 2001. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/2000/148.pdf>
19. Колодій А.М. Світові тенденції розвитку права. «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні» : матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 79–81. 564 с.
20. Олійник О.М. Концептуалізація глокалізації: методологічні аспекти. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Випуск 38. С. 41–51.
21. Вітман К.М. Глокалізація як глобальна модель сучасних етнополітичних процесів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 187–190.
22. Тернавська В.М. Концепція правової держави у світлі новітніх викликів (на прикладі COVID-19). *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 331–333.